

PROBLEM REDUCIRANOSTI OSNOVNOGA SKUPA U ISTRAŽIVANJIMA JAVNOGA MNIJENJA TEHNIKOM TELEFONSKOG ANKETIRANJA

Vesna LAMZA POSAVEC
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 303.621.32:32.019.5
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. 6. 1999.

U radu je analiziran mogući utjecaj reduciranosti osnovnoga skupa na valjanost istraživanja javnoga mnijenja, provedenih tehnikom telefonskog anketiranja. Rezultati analize ponajprije pokazuju da su, u našim uvjetima, imatelji telefona u prosjeku naobraženiji, višeg imovinskog statusa i znatno zainteresiraniji za politička zbivanja nego osobe bez telefona, a na razini političkih stavova značajno kritičniji prema općoj društvenoj situaciji, vladajućoj stranci i vlasti u cjelini. Ipak, sukladno rezultatima provedenih analiza, na razini sadašnje pokrivenosti kućanstava telefonskim priključcima, ove razlike ne bi trebale značajnije umanjiti valjanost rezultata telefonskih anketa u odnosu prema rezultatima terenskih istraživanja javnoga mnijenja, osobito nakon uobičajenih postupaka ponderiranja rezultata koji se primjenjuju za korekciju reprezentativnosti realiziranih uzoraka istraživanja. No, budući da, osim reduciranosti osnovnoga skupa, tehnika telefonskog anketiranja ima i nekih drugih nedostataka u odnosu prema terenskoj anketi, ali ima i nekih nesumnjivih prednosti, tek bi komparativna analiza valjanosti rezultata usporedivih terenskih i telefonskih istraživanja mogla pokazati koliko je telefonska anketa, u našim uvjetima, doista upotrebljiva tehnika istraživanja javnoga mnijenja.

UVOD

635

Zbog očitih prednosti glede troškova i vremena potrebnog za realizaciju istraživanja, tehnika telefonskog anketiranja postaje sve popularnijim postupkom prikupljanja podataka u različitim vrstama društvenih istraživanja. Usprkos nedostatku

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

odgovarajućih metodologijskih analiza koje bi u našim uvjetima ukazale na bitne prednosti i ograničenja takvog anketnoga postupka te omogućile argumentirano kritičko promišljanje realne spoznajne vrijednosti dobivenih rezultata, telefonska se anketa i u nas sve učestalije koristi u marketinškim, medijskim i sličnim empirijskim istraživanjima, kao i u sve rasprostranjenijim istraživanjima političkog javnog mnijenja. Dosadašnji sporadični pokušaji ukazivanja na moguće metodologijske prednosti i manjkavosti takve tehnike prikupljanja podataka uglavnom su rezultat paušalnih prosudbi nedovoljno osposobljenih istraživača i "analitičara" istraživačkih rezultata ili pak nekritičkog preuzimanja metodologijskih iskustava iz – za definiranje valjane istraživačke metodologije – bitno različitih društvenih okruženja.

Razumije se da ukupna valjanost rezultata bilo koje ankete provedene telefonom, kao i ostalih društvenih istraživanja, ovisi o svim elementima planiranja i realizacije istraživačkoga postupka – od konceptualizacije istraživanja, definiranja ciljeva, hipoteza i varijabla istraživanja, preko planiranja i realizacije uzorka, konstrukcije mjernih instrumenata i izbora metoda i tehnika prikupljanja podataka, sve do obrade, načina prezentiranja i interpretacije dobivenih rezultata. Ipak, u metodologijskim raspravama o valjanosti telefonskih anketa riječ je ponajprije o mogućim ograničenjima i prednostima koje proizlaze iz tehnike prikupljanja podataka odnosno specifičnih karakteristika uzoraka istraživanja zadanih izborom takve istraživačke procedure.

Kad je riječ o istraživanju javnoga mnijenja (ili bilo kojem drugom društvenom istraživanju rezultati kojega se generaliziraju na ukupnu populaciju nekog zemljopisno definiranog područja), problem valjanosti telefonskih anketa povezan je ponajprije s pitanjem pokrivenosti domaćinstava telefonskim priključkom. Sukladno iskustvima istraživača iz brojnih zemalja, imatelji i neimatelji telefona značajno se razlikuju prema nekim sociodemografskim karakteristikama relevantnima za oblikovanje političkih stavova i preferencija, a time i za rezultate istraživanja javnoga mnijenja (npr. Keeter, 1995; Lavrakas, 1993; Perry, 1968/69; Smith, 1990; Vehovar, 1991). Objedinjujući relevantna svjetska iskustva, autori ESOMAR-ova vodiča za istraživanje javnoga mnijenja (Guide, 1993) ističu da je posjedovanje telefona u pravilu značajno povezano s namjerama glasovanja za određene stranke i izborne kandidate te da se stoga u predizbornim istraživanjima javnoga mnijenja telefonske ankete ne bi smjele upotrebljavati u zemljama u kojima telefonski priključak ima manje od 85 posto svih kućanstava.¹ U suprotnom bi sužavanje osnovnoga skupa na imatelje telefonskih priključaka moglo postati značajnim izvo-

rom pristranosti rezultata i time znatno umanjiti ukupnu valjanost provedenog istraživanja.

Dosljedno svjetskim iskustvima, i neka naša istraživanja provedena u razdoblju od 1989. do 1992. godine pokazuju da su vlasnici telefona u prosjeku naobraženiji, višeg imovinskog statusa i zainteresiraniji za društvena i politička zbivanja nego osobe bez telefona (Lamza, 1990.b; Lamza Posavec, 1995; 1996). Na razini političkih stavova i preferencija, podaci sugeriraju da su imatelji telefona u cjelini kritičniji prema društvenim zbivanjima i aktualnoj vlasti nego osobe bez telefona te da su skloniji političkim strankama i akterima koji se obraćaju urbanim, naobraženijim i mlađim populacijskim kategorijama nego populističkim političkim opcijama koje češće biraju ruralni, manje naobraženiji i stariji segmenti stanovništva (Lamza Posavec, 1995; Lamza Posavec, 1996). Sukladno tome, u analiziranom razdoblju, moguća pristranost rezultata telefonskih anketa očitovala bi se u većoj zastupljenosti negativnih stavova prema predstavnicima aktualne vlasti i veće kritičnosti prema njihovim odlukama, potezima i aktivnostima nego što bi to bilo realno očekivati u populaciji odraslog stanovništva Hrvatske u cjelini. Također, rezultatima telefonskih anketa mogla bi u pravilu biti precijenjena sklonost glasača političkim strankama poput Hrvatske socijalno-liberalne stranke, koja se više obraća urbanim, mlađim i naobraženijim glasačima (Grdešić i sur. 1991; Lamza, 1990a; Lamza Posavec, 1995; Rimac, 1992; Zakošek, 1994), a istodobno podcijenjena sklonost strankama poput HDZ-a i HSS-a, koje pretežito privlače seosko stanovništvo te starije i slabije naobražene osobe (Grdešić i sur. 1991; Lamza, 1990a; Lamza Posavec, 1995; Rimac, 1992; Zakošek, 1994).

Sukladno raspoloživim podacima, telefonskim priključkom trenutno raspolaže u Hrvatskoj oko 80 posto kućanstava.² Iako, prema ESOMAR-ovu standardu, takva pokrivenost još ni sad nije sasvim dostatna za valjano istraživanje javnoga mnijenja, to ipak ne znači da se na toj, pa čak i nešto nižoj razini razgranatosti telefonske mreže ne mogu, pod određenim metodologijskim okolnostima, osigurati zadovoljavajuće valjani istraživački rezultati. To bi, dakako, bilo moguće samo u slučaju kad bi se pokazalo da su istraživački relevantne razlike između populacije imatelja telefonskog priključka i onoga dijela ukupne populacije stanovništva koji je dostupan uobičajenim postupcima terenskog istraživanja (a u kojemu pretežiti dio također čine imatelji telefona),³ ipak nedovoljne da bi značajnije utjecale na razlike u rezultatima telefonskih i terenskih anketa. Ono što bi odlučilo o komparativnoj valjanosti telefonskih i terenskih anketa u tom bi slučaju bilo mnogo više povezano s nekima od ostalih značajki primije-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

njenih anketnih tehnika nego s razlikama u određenju osnovnog skupa za izbor istraživačkih uzoraka.

Osim pristranosti koje bi mogle nastati zbog definicije osnovnoga skupa, telefonske ankete imaju i neke druge metodologijske nedostatke koji se uglavnom svode na teškoće komuniciranja s ispitanicima: telefonske ankete ne dopuštaju opsežnije ankete ni složenija anketna pitanja, a i odgovori na otvorena pitanja znatno su siromašniji nego u terenskim istraživanjima (Groves, 1989; Lavrakas, 1993); mogućnosti kontrole procesa anketiranja od anketara znatno su manje nego u "face-to-face" postupku; uskraćivanje odgovora na osjetljiva anketna pitanja (poglavito na pitanje o namjerama glasanja) izrazitije je nego u terenskim anketama u kućanstvima (npr. Groves, 1979; Lawrence i sur., 1980; Lamza Posavec, 1995); i, na kraju, mnogi istraživači (npr. Groves, 1977, prema Lawrence i sur., 1980; Jordan i sur., 1980; Lake, 1987) upozoravaju da ispitanici prihvaćaju telefonom postavljene upite s manje povjerenja i ozbiljnosti nego u slučaju izravnog kontakta s voditeljem ankete što još dodatno umanjuje ukupnu valjanost istraživačkih rezultata. S druge strane, telefonske ankete imaju i nesumnjivih prednosti: to se, naravno, ponajprije odnosi na već spomenuti osjetno manji utrošak financijskih sredstava i vremena potrebnog za prikupljanje podataka (pri čemu ovo posljednje ima osobito značenje za istraživanja javnoga mnijenja, jer omogućava veću aktualnost rezultata);⁴ uzorci telefonskih anketa mogu biti znatno bolje teritorijalno disperzirani i tako bolje odražavati realni varijabilitet pojave koja je predmet istraživanja nego što je to moguće u slučaju terenskih anketa; telefonske ankete omogućavaju lakšu kontrolu rada anketara i bilježe manju među-anketarsku varijancu (Tucker, 1983; Lavrakas, 1993); istraživačko iskustvo sugerira da su u telefonskim anketama ispitanici manje skloni izražavanju "društveno poželjnih" stavova nego u slučaju neposrednoga kontakta s anketarom (npr. Rogers, 1976, Groves, 1989);⁵ i, na kraju, telefonska anketa ima još jednu važnu prednost pred terenskom – u sklopu te istraživačke procedure mnogo je lakše ponoviti neuspjeli kontakt s ispitanikom i tako značajno smanjiti ukupnu proporciju neodazivanja (Dillman, 1978) koje je zasigurno jedan od glavnih izvora pristranosti anketnih istraživanja, a osobito značajno utječe na valjanost rezultata istraživanja javnoga mnijenja (npr. Cantril, 1991; Brady i Orren, 1992; Lamza Posavec, 1995; Lamza Posavec, 1997).

CILJ RADA

Glavni je cilj ovoga rada procijeniti mogući utjecaj reduciranosti osnovnoga skupa na valjanost istraživanja javnoga mnijenja provedenih tehnikom telefonskog anketiranja. U sklopu toga analizirat će se eventualne razlike u demografskim oso-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

binama, socijalnom statusu, političkim stavovima, zainteresiranosti za izbore i stranačkim preferencijama imatelja i neimatelja telefona te, na razini sadašnje pokrivenosti hrvatskih kućanstava telefonskim priključcima, procijeniti značajnost i smjer eventualnih pristranosti rezultata dobivenih na uzorku telefonskih pretplatnika u odnosu prema rezultatima terenskih anketa na uzorku cijele populacije punoljetnog stanovništva Hrvatske.

METODA

Uzorak

Zbog veće pouzdanosti rezultata, analizirane su dvije nezavisne skupine podataka – rezultati istraživanja javnoga mnijenja iz listopada 1996. i veljače 1998. godine (Lamza Posavec i sur., 1996; 1998). Istraživanja su provedena kombiniranom metodom usmene ankete i tajnog izjašnjavanja na probabilističkim, višestepno stratificiranim uzorcima punoljetnog stanovništva Hrvatske. Uzorkom istraživanja iz 1996. godine obuhvaćen je 3.441 ispitanik, a uzorkom iz 1998. godine 1.539 ispitanika. Od ukupnoga broja anketiranih osoba 1996. godine telefonskim je priključkom, prema vlastitoj izjavi, raspolagalo 3.018 (87,7 posto) ispitanika, nije raspolagalo 397 (11,5 posto), a njih 26 (0,8 posto) nije o tome dalo odgovarajućega podatka. U sklopu istraživanja 1998. godine telefonski je priključak imalo 1387 (90,2), a nije ga imalo 152 (9,8 posto) ispitanika.

Varijable

Za potrebe analize, promatrane su tri skupine ispitanika – imatelji telefona, neimatelji telefona i svi ispitanici obuhvaćeni pojedinim istraživanjem. Kao prediktorske su varijable korišteni odgovori na anketna pitanja za koja se, temeljem vanjskih i nekih naših iskustava, moglo opravdano pretpostaviti da će značajno diskriminirati skupinu imatelja i neimatelja telefonskih priključaka. To su sljedeća pitanja: samoprocjena informiranosti o političkim događanjima; (sudjelovanje na prošlim izborima;) namjera izlaska na sljedeće izbore; izborne preferencije; opći stav prema hrvatskoj vlasti; podrška predsjedniku Tuđmanu; zadovoljstvo stranačkim sastavom Sabora; povjerenje u vladajuću stranku; procjena općeg raspoloženja u Hrvatskoj; dob; školska sprema ispitanika; školska sprema oca; školska sprema majke; radna aktivnost; nacionalna pripadnost; prihod po članu kućanstva.

Varijabla urbaniziranosti naselja, koja bi također mogla značajno diskriminirati skupinu imatelja i neimatelja telefona, za ovu analizu nema osobite važnosti jer se, za razliku od prije spomenutih, može u potpunosti kontrolirati odgovarajućim planom izbora uzorka istraživanja.

Obrada

Na prvoj razini obrade utvrđene su razlike između imatelja i neimatelja telefonskog priključka, sukladno obuhvaćenim demografskim varijablama i analiziranim prediktorima socijalnog statusa, političkih stavova i namjeravanog izbornog ponašanja. U tu je svrhu najprije provedena frekvencijsko-proporcijnska analiza neponderiranih rezultata, a značajnosti razlika testirane hi-kvadrat testom. Kako bi se izdvojile glavne razlikovne dimenzije promatranih skupina ispitanika, isti su podaci potom podvrgnuti i postupku diskriminativne analize.

Radi procjene eventualne pristranosti rezultata koji bi se dobili na uzorku telefonskih pretplatnika, u odnosu prema rezultatima terenske ankete na uzorku cijelog glasačkoga tijela, u drugom su koraku uspoređeni rezultati za sve ispitanike obuhvaćene pojedinim istraživanjem i skupine ispitanika s telefonskim priključkom, s time da je usporedba posebno provedena za "sirove", a posebno za ponderirane rezultate. Značajnosti razlika među dobivenim rezultatima određene su s pomoću hi-kvadrat testa, pri čemu su rezultati za sve ispitanike obuhvaćene pojedinim istraživanjem tretirani kao teorijske, a rezultati za ispitanike s telefonom kao opažene frekvencije.

REZULTATI

🔍 **TABLICA 1**
Usporedba imatelja i neimatelja telefona prema analiziranim demografskim varijablama i prediktorima socijalnog statusa (neponderirani rezultati istraživanja 1996. i 1998. godine)

Rezultati frekvencijsko-proporcijske analize pokazuju da se, u oba istraživanja, imatelji i neimatelji telefonskog priključka značajno međusobno razlikuju prema gotovo svim analiziranim prediktorima socijalnog statusa, političkih stavova i izbornog ponašanja, dok u pogledu nekih demografskih varijabla (spol, nacionalna pripadnost) nisu zabilježene statistički značajne razlike. Podrobni podaci o tome prikazani su u tablicama 1, 2 i 3.

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1998.	
	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona
Spol				
Muški	47.4	51.3	46.3	51.5
Ženski	52.5	48.7	53.5	48.5
<i>Hi-kvadrat</i>	2.093; $p > 0.05$		1.453; $p > 0.05$	
Dob				
Do 30 godina	21.5	15.4	19.6	12.4
30 do 39	21.6	20.0	20.5	14.7
40 do 49	21.8	17.0	19.8	16.1
50 do 59	15.5	15.0	16.3	10.1
60 i više	20.7	33.7	23.6	45.4
<i>Hi-kvadrat</i>	37.484; $p < 0.01$		35.833; $p < 0.01$	

(nastavak na sljedećoj stranici)

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1998.	
	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona
Školska sprema				
Bez škole	0.6	2.9	0.5	3.0
1-3 razreda osnovne škole	1.0	4.8	1.7	8.9
4-7 razreda osnovne škole	6.5	18.8	9.9	21.9
Potpuna osnovna škola	8.6	20.9	10.2	14.2
Dvo/trogodišnja srednja škola	15.1	17.8	14.0	16.7
Četverogodišnja srednja škola	42.8	26.0	43.1	31.0
Viša škola	10.7	6.1	9.8	3.6
Visoka škola ili fakultet	13.5	2.0	10.7	0.5
<i>Hi-kvadrat</i>	244.730; $p < 0.01$		87.631; $p < 0.01$	
Školska sprema oca				
Bez škole	7.1	18.3	8.4	18.1
1-3 razreda osnovne škole	6.7	12.7	6.6	16.2
4-7 razreda osnovne škole	18.2	25.8	19.6	24.4
Potpuna osnovna škola	16.8	15.4	18.1	15.0
Dvo/trogodišnja srednja škola	17.2	13.1	15.3	11.9
Četverogodišnja srednja škola	18.3	8.0	18.7	8.0
Viša škola	5.5	1.8	4.9	0.7
Visoka škola ili fakultet	6.9	1.5	6.1	2.4
<i>Hi-kvadrat</i>	131.712; $p < 0.01$		51.781; $p < 0.01$	
Školska sprema majke				
Bez škole	10.7	25.4	12.9	25.1
1-3 razreda osnovne škole	9.3	17.9	7.7	18.1
4-7 razreda osnovne škole	21.0	24.1	21.5	21.3
Potpuna osnovna škola	24.0	16.1	25.1	16.2
Dvo/trogodišnja srednja škola	6.4	3.9	7.6	5.7
Četverogodišnja srednja škola	18.8	7.5	15.7	8.5
Viša škola	3.5	1.3	3.1	0.0
Visoka škola ili fakultet	3.4	0.2	4.2	1.5
<i>Hi-kvadrat</i>	145.054; $p < 0.01$		49.135; $p < 0.01$	
Radna aktivnost				
U radnom odnosu	46.2	34.8	40.3	24.3
Poljoprivrednik	1.7	5.0	1.9	7.4
Obrtnik	4.4	1.0	3.5	1.2
Student	7.0	2.3	6.4	1.8
Domaćica	7.2	12.9	7.9	11.1
Umirovljenik	23.5	29.4	27.3	39.9
Nezaposlen	7.9	12.8	9.8	12.2
Ostalo	1.9	1.6	2.6	2.2
<i>Hi-kvadrat</i>	80.117; $p < 0.01$		42.542; $p < 0.01$	
Mjesečni prihod po članu kućanstva				
Manje od 500 kn	16.0	37.6	12.0	28.7
Više od 500, manje od 1000 kn	37.7	42.5	33.4	43.4
Više od 1000, manje od 1500 kn	24.2	13.0	25.5	14.7
Više od 1500, manje od 2000 kn	11.5	5.0	14.5	6.4
Više od 2000, manje od 3000 kn	6.7	1.0	9.6	3.2
Više od 3000 kn	3.3	0.0	3.6	1.5
<i>Hi-kvadrat</i>	161.190; $p < 0.01$		42.621; $p < 0.01$	

(nastavak na sljedećoj stranici)

(nastavak s prethodne stranice)

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1998.	
	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona
Narodnost				
Hrvat	93.1	91.5	93.5	93.2
Srbin	2.6	3.5	2.6	4.8
Musliman	0.7	1.6	-	-
Ostalo	3.5	3.5	3.4	2.0
<i>Hi-kvadrat</i>	3.995; $p > 0.05$		3.331; $p > 0.05$	
Broj ispitanika	3.018	397	1.387	152

● **TABLICA 2**

Usporedba imatelja i ne-
imatelja telefona prema
analiziranim političkim
stavovima (istraživanje
1996. i 1998. godine)

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1998.	
	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona
Kakvo je Vaše mišljenje o sadašnjoj hrvatskoj vlasti?				
Vrlo povoljno	6.1	8.9	6.3	12.4
Uglavnom povoljno	33.9	35.3	27.3	38.4
Uglavnom nepovoljno	29.5	19.5	34.0	19.1
Vrlo nepovoljno	17.6	15.1	22.9	17.4
Nema određeno mišljenje	11.5	19.9	9.4	12.6
Bez odgovora	1.3	1.2	0.2	0.0
<i>Hi-kvadrat</i>	37.780; $p < 0.01$		25.878; $p < 0.01$	
Slazete li se ili se ne slazete s načinom na koji dr. Tuđman obavlja funkciju Predsjednika Republike?				
U potpunosti da	14.4	19.2	17.3	28.0
Uglavnom da	43.3	41.2	32.8	35.9
Uglavnom ne	21.6	15.7	25.6	12.1
Uopće ne	10.2	6.8	15.7	12.3
Ne znam, bez odgovora	10.6	17.1	8.6	11.6
<i>Hi-kvadrat</i>	28.208; $p < 0.01$		21.358; $p < 0.01$	
Što mislite o stranačkom sastavu Sabora?				
Uglavnom je zadovoljavajući	24.6	32.2	21.3	30.9
Previše su zastupljeni predstavnici HDZ-a	54.6	42.0	60.3	41.7
Previše su zastupljeni predstavnici oporbe	1.7	2.1	1.1	2.4
Ne mogu ocijeniti	18.7	22.8	17.1	25.1
Bez odgovora	0.4	0.9	0.3	0.0
<i>Hi-kvadrat</i>	18.560; $p < 0.01$		16.044; $p < 0.01$	
Jesu li predstavnici HDZ-a opravdali povjerenje ukazano na prošlim izborima?				
U cijelosti	6.2	7.9	3.6	9.8
Uglavnom da	32.1	36.5	23.5	24.1
Uglavnom ne	34.2	23.5	37.6	28.9
Uopće ne	15.8	13.2	25.7	17.9
Ne mogu ocijeniti	11.3	18.0	9.2	19.3
Bez odgovora	0.4	0.9	0.5	0.0
<i>Hi-kvadrat</i>	30.576; $p < 0.01$		32.104; $p < 0.01$	

(nastavak na sljedećoj stranici)

(nastavak s prethodne stranice)

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1998.	
	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona
Kakvo raspoloženje danas prevladava među stanovnicima Hrvatske?				
Pesimizam	52.0	42.8	63.6	46.0
Optimizam	30.3	35.4	20.8	26.9
Ne mogu procijeniti	16.4	20.3	13.9	23.5
Bez odgovora	1.2	1.5	1.7	3.6
<i>Hi-kvadra</i>	12.042; $p < 0.01$		18.060; $p < 0.01$	
Broj ispitanika	3.018	397	1.387	152

● **TABLICA 3**

Usporedba imatelja i ne-imatelja telefona prema analiziranim prediktorima izbornog ponašanja (neponderirani rezultati istraživanja 1996. i 1998. godine)

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1998.	
	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona
Samoprocjena informiranosti o aktualnim političkim pitanjima				
Loša	16.4	20.7	19.1	40.5
Osrednja	53.2	51.6	52.8	38.4
Dobra	28.9	23.7	27.0	19.1
Bez odgovora	1.5	3.9	1.1	2.0
<i>Hi-kvadrat</i>	7.271; $p < 0.05$		38.865; $p < 0.01$	
Glasovanje na prijašnjim izborima				
Kolovoz 1992.	86.3	83.0	-	-
<i>Hi-kvadrat</i>	10.073; $p < 0.01$			
Veljača 1993.	86.6	80.8	-	-
<i>Hi-kvadrat</i>	10.876; $p < 0.01$			
Listopad 1995.	88.0	87.5	84.9	72.2
<i>Hi-kvadrat</i>	2.795; $p > 0.05$		19.102; $p < 0.01$	
Ožujak 1997.	-	-	85.7	73.7
<i>Hi-kvadrat</i>			15.681; $p < 0.01$	
Lipanj 1997.	-	-	86.9	75.0
<i>Hi-kvadrat</i>			17.771; $p < 0.01$	
Namjeravate li izići na sljedeće izbore?				
Sigurno da	65.7	51.5	63.8	53.6
Vjerojatno da	23.5	30.9	23.0	19.4
Vjerojatno ne	2.8	2.6	2.9	3.4
Sigurno ne	3.2	4.9	6.0	10.7
Ne znam, bez odgovora	4.7	10.1	4.3	13.0
<i>Hi-kvadrat</i>	42.111; $p < 0.01$		28.681; $p < 0.01$	
Za koju ćete stranku glasovati?				
ASH	0.8	0.6	0.5	0.5
DA	0.5	0.4	0.2	0.2
HČSP	-	-	0.6	0.5

(nastavak na sljedećoj stranici)

(nastavak s prethodne stranice)

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1998.	
	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona	Ispitanici s telefonom	Ispitanici bez telefona
HDZ	29.7	37.6	26.7	33.3
HKDU	1.5	1.1	1.1	1.5
HKDS	-	-	0.3	0.0
HNS	2.1	2.9	1.8	0.7
HSS	11.8	13.8	8.7	3.5
HSBS	0.7	0.9	-	-
HSLŠ	17.0	9.2	8.4	5.0
HSP	3.6	3.2	3.7	6.6
HSP 1861.	0.6	0.7	0.9	2.0
HND	1.8	0.7	0.3	0.5
HSU	-	-	1.5	1.5
IDS	2.8	1.8	1.9	4.9
IDF	-	-	0.3	0.0
LS	-	-	3.9	1.9
PGS	-	-	1.0	0.7
RDS	0.7	0.3	-	-
SBHS	-	-	0.2	0.0
SDP	9.1	3.9	20.5	12.7
SDU	0.4	0.3	0.2	0.0
SNS	0.1	0.0	0.2	0.7
SRP	-	-	0.1	0.7
Bez odgovora	16.9	22.7	17.1	21.1
<i>Hi-kvadrat</i>		<i>44.72; p<0.01</i>		<i>18.656; p<0.01</i>
Broj ispitanika	3.018	397	1.387	152

Podaci iz oba istraživanja pokazuju da su imatelji telefonskog priključka u prosjeku mlađe životne dobi, znatno više školske naobrazbe i podrijetlom iz naobraženijih obitelji te u većem postotku radno aktivni i osjetno višeg imovinskog statusa nego osobe bez telefona. Na razini ostalih obuhvaćenih varijabla dobiveni rezultati ujedno sugeriraju da su, u usporedbi s onima bez telefonskog priključka, imatelji telefona značajno bolje informirani o aktualnim društvenim i političkim zbivanjima i više zainteresirani za sudjelovanje na izborima (češće su se odazivali proteklim izborima i pripravniji su sudjelovati na budućim), ali, istodobno, i znatno kritičniji prema aktualnoj vlasti, predsjedniku Tuđmanu i vladajućoj stranci uopće (češće drže da je zastupljenost HDZ-a u Saboru prenaplašena, da ta stranka nije opravdala povjerenje koje joj je ukazano na dosadašnjim izborima) te značajno skloniji pesimističkom viđenju opće hrvatske situacije. Na razini mogućeg glasačkog opredjeljenja, podaci iz oba istraživanja dosljedno pokazuju da su imatelji telefonskog priključka značajno manje naklonjeni HDZ-u te istodobno značajno skloniji SDP-u i HSLŠ-

u nego osobe bez telefona. Glede preferencije ostalih značajnijih stranaka (HSS i HSP), rezultati iz 1996. i 1998. godine nisu dosta dosljedni da bi omogućili donošenje bilo kakvih općenitijih zaključaka.

Primjenom diskriminativne analize,⁶ u obje skupine podataka (istraživanje 1996. i 1998. godine) izdvojena je značajna diskriminativna funkcija što pokazuju sljedeći rezultati:

Istraživanje 1996:

Funkcija 1. Can. Corr.=0.29; $hi^2=259.68$; $df=20$; $p=0.00$

Istraživanje 1998:

Funkcija 1. Can. Corr.=0.31; $hi^2=146.68$; $df=19$; $p=0.00$

Struktura ekstrahiranih diskriminativnih faktora prikazana je u tablicama 4 i 5.

➔ TABLICA 4
Struktura kanoničke
diskriminativne
funkcije – istraživanje
1996.

Varijable	Funkcija
Školska sprema ispitanika	0.81
Prihod	0.64
Školska sprema majke	0.63
Školska sprema oca	0.62
Dob	0.31

➔ TABLICA 5
Struktura kanoničke
diskriminativne
funkcije – istraživanje
1998.

Varijable	Funkcija
Školska sprema ispitanika	0.72
Prihod	0.54
Školska sprema oca	0.53
Školska sprema majke	0.51
Dob	0.45
Informiranost o političkim zbivanjima	0.41
Kritičnost prema hrvatskoj vlasti	0.34
Kritičnost prema predsjedniku Tuđmanu	0.33
Nepovjerenje u HDZ	0.33
Izlazak na predsjedničke izbore 1997.	0.32
Izlazak na zastupničke izbore 1995.	0.29
Izlazak na županijske izbore 1997.	0.29
Pripravnost izlaska na buduće izbore	0.28

Predočeni podaci pokazuju da je, u obje skupine podataka, eksplikatorni prostor izlučene diskriminativne funkcije ponajprije određen varijablom naobrazbe ispitanika te materijalnim statusom (prihod po članu kućanstva), naobrazbom roditelja i životnom dobi ispitanika. U skupini podataka iz 1998. godine ekstrahirana je dimenzija značajno određena i informiranost o političkim zbivanjima, općim stavom prrms hr-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

vatskoj vlasti, podrškom predsjedniku Tuđmanu, povjerenjem u vladajuću stranku i sudjelovanjem na predsjedničkim izborima 1997. godine, a na granici su značajnosti sudjelovanje na zastupničkim izborima 1995. i županijskim izborima 1997. godine te pripravnost za izlazak na buduće izbore.

Uspoređivanje prosječnih vrijednosti za promatrane skupine ispitanika (tablica 6) pokazuje da su, u oba istraživanja, na izdvojenoj diskriminativnoj dimenziji imatelji telefona pozicionirani na pozitivnom, a neimatelji na negativnom dijelu, a to potvrđuje već spomenuto zapažanje da su osobe s telefonskim priključkom u prosjeku naobraženije, višeg imovinskog statusa i mlađe životne dobi nego osobe bez telefona. Glede analiziranih političkih stavova i izbornoga ponašanja podaci iz 1998. godine dodatno potvrđuju da su, u usporedbi s osobama bez telefonskog priključka, imatelji telefona u prosjeku kritičniji prema aktualnoj vlasti, Predsjedniku države i vladajućoj stranci te općenito nešto više zainteresirani za glasanje na izborima.

➔ TABLICA 6
Grupni prosjeci
(centroidi) za izlučenu
diskriminativnu
funkciju

	Istraživanje 1996.	Istraživanje 1998.
Imatelji telefona	0.11	0.11
Neimatelji telefona	-0.83	- 0.98

Da bismo procijenili kako bi zapažene razlike između imatelja i neimatelja telefonskog priključka mogle utjecati na valjanost telefonskih anketa, u odnosu prema rezultatima istraživanja provedenima na uzorcima ukupnog punoljetnog stanovništva, zasebnim smo dijelom analize usporedili rezultate dobivene na cijelom uzorku obuhvaćenom pojedinim istraživanjem s rezultatima za skupine ispitanika s telefonskim priključkom. Usporedba je provedena samo na razini varijabla koje, u sklopu raspoložive istraživačke građe, držimo ključnim prediktorima političkog javnog mnijenja (opće mišljenje o vlasti, podrška Predsjedniku Republike, namjera izlaska na izbore, stranačke preferencije), s time da su zasebno analizirani "sirovi" rezultati, a zasebno oni koji su dobiveni uobičajenim postupcima ponderiranja rezultata, primijenjenima radi korekcije reprezentativnosti realiziranih uzoraka (tablice 7. i 8).⁷ Razumije se da rezultati ove analize ukazuju samo na moguću utjecaj određenja osnovnoga skupa na rezultate koji bi se dobili telefonskim i terenskim istraživanjem na uzorku cijelog glasačkoga tijela, a istodobno ne govore ništa o mogućem utjecaju specifičnih razlika u tehnikama provođenja anketnih postupaka i načinu komuniciranja s ispitanicima.

● **TABLICA 7**

Razlika između neponderiranih i ponderiranih rezultata istraživanja javnoga mnijenja (opći odnos prema vlasti i Predsjedniku Republike, namjere izlaska na izbore i namjere glasanja za stranke) u skupini ispitanika s telefonom i cijelom obuhvaćenog uzorka (istraživanje 1996. godine)

	Ispitanici s telefonom u odnosu prema cijelom uzorku	
	Neponderirano	Ponderirano
Kakvo je vaše mišljenje o sadašnjoj hrvatskoj vlasti?		
Vrlo povoljno	-0.4	+0.4
Uglavnom povoljno	-0.2	0.0
Uglavnom nepovoljno	+1.3	+0.8
Vrlo nepovoljno	+0.3	+0.3
Nemam određeno mišljenje	-1.1	-1.5
Bez odgovora	0.0	-0.1
<i>Hi-kvadrat</i>	4.951; $p > 0.05$	6.120; $p > 0.05$
Slažete li se s načinom na koji Predsjednik Republike obavlja svoju funkciju?		
U potpunosti da	-0.6	+0.5
Uglavnom da	+0.3	+0.2
Uglavnom ne	+0.7	+0.3
Uopće ne	+0.5	-0.1
Ne znam	-0.7	-0.9
Bez odgovora	0.0	-0.1
<i>Hi-kvadrat</i>	3.685; $p > 0.05$	2.357; $p > 0.05$
Namjeravate li izići na sljedeće izbore?		
Sigurno da	+1.7	+3.3
Uglavnom da	-0.9	-1.5
Uglavnom ne	0.0	-0.1
Sigurno ne	-0.2	-0.4
Ne znam	-0.7	-1.3
Bez odgovora	0.0	0.0
<i>Hi-kvadrat</i>	5.519; $p > 0.05$	18.152; $p < 0.01$
Za koju ćete stranku glasovati?		
ASH	0.0	0.0
DA	+0.1	0.0
HDZ	-1.0	-0.2
HKDU	+0.1	+0.1
HNS	-0.1	-0.2
HSS	-0.2	-0.4
HSBS	0.0	-0.2
HSLŠ	+1.0	+0.5
HSP	0.0	+0.1
HSP 1861	0.0	-0.1
HND	+0.2	0.0
IDS	+0.2	+0.2
RDS	+0.1	+0.1
SDP	+0.7	+0.2
SDU	0.0	-0.1
SNS	0.0	0.0
Bez odgovora	-0.7	-0.6
<i>Hi-kvadrat</i>	6.125; $p > 0.05$	5.514; $p > 0.05$
Ispitanici s telefonom	3.018	
Cijeli uzorak	3.441	

● **TABLICA 8**

Razlika između neponderiranih i ponderiranih rezultata istraživanja javnoga mnijenja (opći odnos prema vlasti i Predsjedniku Republike, namjere izlaska na izbore i namjere glasanja za stranke) u skupini ispitanika s telefonom i cijelog obuhvaćenog uzorka (istraživanje 1998. godine)

	Ispitanici s telefonom u odnosu prema cijelom uzorku	
	Neponderirano	Ponderirano
Kakvo je vaše mišljenje o sadašnjoj hrvatskoj vlasti?		
Vrlo povoljno	-0.7	-0.5
Uglavnom povoljno	-1.3	-0.9
Uglavnom nepovoljno	+1.8	+1.2
Vrlo nepovoljno	+0.7	+0.5
Nemam određeno mišljenje	-0.4	-0.3
Bez odgovora	0.0	+0.1
<i>Hi-kvadrat</i>	3.537; $p>0.05$	1.830; $p>0.05$
Slažete li se s načinom na koji Predsjednik Republike obavlja svoju funkciju?		
U potpunosti da	-1.2	-0.6
Uglavnom da	-0.2	0.0
Uglavnom ne	+1.5	+1.0
Uopće ne	+0.5	+0.1
Ne znam	-0.3	-0.3
Bez odgovora	-0.3	-0.1
<i>Hi-kvadrat</i>	2.739; $p>0.05$	1.124; $p>0.05$
Namjeravate li izići na sljedeće izbore?		
Sigurno da	+1.4	+1.2
Uglavnom da	+0.3	+0.3
Uglavnom ne	0.0	0.0
Sigurno ne	-0.5	-0.4
Ne znam	-1.1	-0.9
Bez odgovora	0.0	0.0
<i>Hi-kvadrat</i>	4.318; $p>0.05$	3.360; $p>0.05$
Za koju ćete stranku glasovati?		
ASH	0.0	0.0
DA	0.0	-0.1
HČSP	-0.1	-0.2
HDZ	-0.8	-0.1
HKDU	0.0	-0.1
HKDS	0.0	0.0
HNS	+0.1	+0.1
HSS	+0.6	+0.8
HSLS	+0.4	+0.3
HSP	-0.4	-0.3
HSP 1861	-0.1	-0.2
HND	0.0	0.0
HSU	0.0	0.0
IDS	-0.3	-0.3
IDF	0.0	0.0
LS	+0.2	+0.1
PGS	+0.1	0.0
SBHS	0.0	0.0
SDP	+0.9	+0.4
SDU	0.0	0.0
SNS	0.0	-0.1
SRP	-0.1	-0.1
Bez odgovora	-0.6	-0.6
<i>Hi-kvadrat</i>	3.626; $p>0.05$	3.399; $p>0.05$
Broj ispitanika s telefonom	1.387	
Cijeli uzorak	1.550	

Rezultati analize za oba istraživanja jasno pokazuju da ni na jednom od obuhvaćenih anketnih pitanja nema statistički značajnih razlika ($p < 0.05$) između odgovora svih obuhvaćenih ispitanika i odgovora skupine ispitanika s telefonskim priključkom. Manje frekvencijske (ali ne i statistički značajne) razlike, koje se u tom smislu zapažaju prilikom uspoređivanja "sirovih" podataka, gotovo u potpunosti nestaju nakon primijenjenog postupka ponderiranja rezultata kojim se već rutinski ispravlja nedostatna reprezentativnost realiziranoga uzorka prema naobrazbi ispitanika.⁸ Iznimka su samo podaci o namjerama izlaska na izbore iz 1996. godine u slučaju kojih je razlika "sirovih" rezultata ispod razine statističke značajnosti ($p > 0.05$) nakon postupka ponderiranja rezultata postala statistički značajnom ($p < 0.01$).

S obzirom na razmjerno mali udio ispitanika bez telefona u uzorcima analiziranih istraživanja (1996. godine 11,5 posto a 1998. godine 9,8 posto), nimalo ne iznenađuje da njihovo reduciranje na imatelje telefonskog priključka ne mijenja značajno dobivene rezultate, i usprkos statistički značajnim razlikama koje se na istim pitanjima zapažaju između imatelja i neimatelja telefona. Očekivano je također da se nakon ponderiranja rezultata postojeće razlike još i smanjuju, jer se postupkom ponderiranja "sirovi" rezultati korigiraju u istome smjeru u kojemu se i odgovori imatelja telefonskog priključka razlikuju od odgovora onih koji ga nemaju.

ZAKLJUČNA DISKUSIJA

Iako rezultati provedene analize potvrđuju nalaze brojnih istraživača (npr. Keeter, 1995; Lavrakas, 1993; Perry, 1968/68; Smith, 1990; Vehovar, 1991) kao i neka naša prijašnja zapažanja (Lamza, 1990b; Lamza Posavec, 1995; 1996) da se imatelji i neimatelji telefonskog priključka značajno međusobno razlikuju prema mnogim osobinama značajnima za rezultate istraživanja javnoga mnijenja, na razini današnje pokrivenosti Hrvatske telefonom spomenute razlike ipak nisu tolike da bi značajnije umanjile valjanost rezultata anketa provedenih na uzorku imatelja telefona (odnosno opravdanost generaliziranja rezultata na cijelo glasačko tijelo), u odnosu prema rezultatima terenskih istraživanja na uzorku ukupnog punoljetnog stanovništva. To vrijedi tim više što, zbog različitih okolnosti u svezi s planiranjem i realizacijom uzoraka terenskih istraživanja – ponajprije zbog razmjerno velike učestalosti odbijanja anketne suradnje i vrlo vjerojatne povezanosti između odbijanja ankete i neimanja telefona – ni terenskim istraživanjima javnoga mnijenja nije moguće obuhvatiti zadovoljavajuću proporciju ispitanika bez telefonskog priključka. Ili, kao što to ističu i neki američki analitičari, bez obzira na prim-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

ijenjenu tehniku prikupljanja podataka, dio populacije bez telefona nikada nije u potpunosti dostupan ni jednom od raspoloživih tehnika prikupljanja podataka (npr. Klecka i Tuchfarber, 1978; Leuthold i Scheele, 1971) pa je stoga realno očekivati da će kod razmjerno visoke pokrivenosti telefonskim priključcima razlike u rezultatima telefonskih i terenskih anketa postati zanemarivo male, i na demografskoj i na bihevioralnoj razini (Powell i Klecka, 1976, prema Klecka i Tuchfarber, 1978). U našim okolnostima, valjanost toga zaključka donekle potvrđuju već i podaci prema kojima je u realiziranim uzorcima analiziranih terenskih istraživanja, izabranima prema probablističkim načelima, od ukupnog broja obuhvaćenih ispitanika samo njih desetak posto bilo bez telefonskog priključka iako je, u trenutku provođenja istraživanja, stvarna proporcija neimatelja telefona vjerojatno iznosila više od dvadeset posto. Ipak, u sklopu provedene analize, spomenuti zaključak najizravnije potvrđuju zanemarivo male razlike među odgovorima na ključna anketna pitanja (namjera izlaska na izbore, izborne preferencije, opći stav prema vlasti i Predsjedniku Republike), zabilježene uspoređivanjem cijelog realiziranog uzorka i skupine ispitanika s telefonskim priključkom.

Iako dakle, sukladno rezultatima provedene analize, sužavanje osnovnoga skupa na imatelje telefonskog priključka samo po sebi ne umanjuje bitno valjanost telefonskih anketa u odnosu prema rezultatima terenskih istraživanja javnoga mnijenja provedenima na uzorku cijelog glasačkog tijela, to ipak ne znači da se usporedivim telefonskim i terenskim istraživanjima ne mogu zabilježiti čak i vrlo značajne razlike u odgovorima ispitanika na pojedina anketna pitanja. To se osobito odnosi na pitanje o namjerama glasovanja na izborima, zasigurno najvažnije od svih uobičajenih pitanja u istraživanjima javnoga mnijenja, kao i na druge osobito osjetljive i složene indikatore odnosa javnosti prema različitim aspektima političke ili šire društvene problematike. Kad bi se usporedivim telefonskim i terenskim istraživanjima razlike u odgovorima na takva pitanja doista pokazale značajnima, vjerojatno bi ih bilo mnogo opravdanije pripisati nekim razlikama u tehnici postavljanja pitanja i načinu komuniciranja s ispitanicima nego razlikama u definiciji osnovnih skupova iz kojih su izabrani uzorci istraživanja. U predizbornim istraživanjima javnoga mnijenja riječ je ponajprije o nemogućnosti da se u sklopu telefonskih anketa predoče cijele liste stranaka ili duži popis izbornih kandidata te nemogućnosti tajnog izjašnjavanja na pitanje o namjerama glasovanja na izborima. Zbog spomenutih razloga realno je očekivati da će rezultatima telefonskih anketa biti donekle podcijenjena podrška manje značajnim ili slabije poznatim strankama te da će se, kod

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

dijela ispitanika, dobiti manje iskreni odgovori o namjerama glasovanja i, što je osobito značajno, da će se zabilježiti znatno veća proporcija neizjašnjenih ispitanika nego što je slučaj u terenskim istraživanjima, osobito onima koja uključuju mogućnost tajnog izjašnjenja, nalik "pravom" glasovanju na izborima.⁹ Budući da se upravo neizjašnjenje na pojedina anketna pitanja pokazalo osobito važnim izvorom potencijalne pristranosti istraživačkih rezultata (Lamza Posavec, 1995; Lamza Posavec, Rimac, 1997), taj bi se nedostatak telefonske ankete mogao držati jednim od najozbiljnijih prigovora njezine uporabe u predizbornim i ostalim "osjetljivijim" ili složenijim istraživanjima javnoga mnijenja, dok bi u nekim drugim vrstama anketnih istraživanja, osobito onima koja se temelje na kraćim i jednostavnijim pitanjima, odgovarajuća primjena te tehnike mogla osigurati zadovoljavajuće valjane rezultate. U svakom slučaju, tek bi provedba terminski podudarnih te sadržajno i stručno-metodologijski usporedivih terenskih i telefonskih istraživanja mogla otkriti stvarne razlike u dobivenim rezultatima, a u slučaju da je riječ o predizbornom ispitivanju javnoga mnijenja, i njihovu komparativnu valjanost u odnosu prema rezultatima glasovanja na izborima, kao neovisnom i objektivnom validacijskom kriteriju.

BILJEŠKE

¹ Npr. u tijeku devedesetih godina pokrivenost kućanstava telefonskim priključcima dostigla je na području SAD-a oko 94 posto (Brick i sur., 1995; Keeter, 1995). Prema analizi Trewina i Leea (1988), u tijeku osamdesetih godina pokrivenost telefonskim priključcima bila je najveća na području Švedske (već je tada dostigla razinu od 99 posto) i Kanade (oko 97 posto), a potom na području Finske, Novog Zelanda, Sjedinjenih Američkih Država, SR Njemačke, Danske, Francuske, Nizozemske, Australije i Hong Konga (između 90 i 95 posto). U Austriji, Velikoj Britaniji, Italiji i Izraelu pokrivenost kućanstava telefonima kretala se u rasponu od 70 do 80 posto, u Norveškoj, Grčkoj, Irskoj i Španjolskoj iznosila je između 50 i 60 posto, dok je u zemljama poput Mađarske, Poljske i Meksika bila niža od 20 posto (Trewin i Lee, 1988, str. 10-11). Iako je vjerovati da su se navedeni podaci u međuvremenu ponešto promijenili, oni zasigurno još i sad ukazuju na relativne razlike u pokrivenosti telefonskim priključcima (čak i u skupini razvijenijih zemalja), a time i na razlike koje bi se u pojedinim zemljama mogle očekivati glede valjanosti telefonskih istraživanja javnoga mnijenja. Uz to, spomenuti podaci pokazuju da, sukladno kriterijima ESOMAR-a, u tijeku osamdesetih godina nije još bilo opravdano provoditi telefonske ankete čak ni u zemljama poput Austrije, Velike Britanije, Italije ili Norveške.

² Riječ je o okvirnoj procjeni izvedenoj na temelju podataka HT-a iz svibnja 1999. godine za fiksnu telefonsku mrežu u Hrvatskoj i podatka o broju kućanstava zabilježenoga popisom stanovništva 1991. godine.

³ Važno je podsjetiti da ni jedno terensko istraživanje ne može u potpunosti reprezentirati ukupnu populaciju (punoljetnog ili drukčije definiranog) stanovništva, jer struktura realiziranoga uzorka ne ovisi samo o načinu njegova izbora već i o realno mogućem obuhvatu kućanstava (fizički teže dostupne adrese teže su obuhvatiti u terenskim istraživanjima), i, što je još mnogo važnije, o spontanoj selekciji potencijalnih ispitanika nastaloj zbog odbijanja anketne suradnje. Budući da su, zbog spomenutih razloga, i terenskim anketama u pravilu nedostavno obuhvaćeni ispitanici sličnih obilježja koja prevladavaju i u dijelu stanovništva bez telefona (u prosjeku stariji, slabije naobraženi i nižeg imovinskog statusa), realno je očekivati da je razlika u strukturi uzoraka realiziranih u sklopu terenskih i telefonskih anketa u stvarnosti znatno manja nego razlika između imatelja i neimatelja telefonskog priključka.

⁴ Vremenska se ušteda ne očituje samo u znatno kraćem postupku uspostave kontakta s ispitanikom već, kako se čini, i u znatno kraćem vremenu potrebnom za popunjavanje pojedinog anketnog upitnika. Eksperimentirajući s pojedinim tehnikama prikupljanja podataka, Groves (1989) je zaključio da je za primjenu istog anketnog upitnika u telefonskoj anketi potrebno 10 do 20 posto manje vremena nego u terenskoj.

⁵ Iako spomenuti stav prevladava u odgovarajućoj metodologijskoj literaturi, valja ipak spomenuti da je američki autor Wiseman (1972) na temelju svojeg istraživanja o razlikama među pojedinim anketnim tehnikama zaključio suprotno – prema njegovim nalazima, proporcija društveno nepoželjnih stavova najmanja je u anketi telefonom, zatim, u terenskoj anketi, a najveća u anketi poštom. Neki drugi autori (npr. Hochstim, 1976, prema Cummings, 1979) pak tvrde da među različitim tehnikama anketiranja ("face-to-face" anketiranje u kućanstvima, anketa poštom i telefonsko anketiranje) nema bitnih razlika glede ukupne valjanosti dobivenih rezultata.

⁶ U diskriminativnu su analizu uključeni svi obuhvaćeni prediktori osim nominalnih varijabla (spol, nacionalnost, glasačke preferencije).

⁷ Zbog veće preglednosti, u tablicama 7 i 8 navedene su samo razlike između postotaka odgovora ispitanika s telefonom i cijelog obuhvaćenog uzorka.

⁸ Zbog razmjerno velike učestalosti odbijanja ankete – koja u terenskim istraživanjima javnoga mnijenja prelazi 30 posto od ukupnoga broja kontaktiranih osoba – te razmjerno visoke stope odbijanja među potencijalnim ispitanicima niže naobrazbe (Lamza Posevec, 1997), u realiziranim uzorcima, izabranima prema probabilističkim načelima, u pravilu su previše zastupljene osobe srednje i visoke naobrazbe na račun ispitanika nižih izobrazbenih kategorija. Budući da su brojne dosadašnje analize pokazale da je školska naobrazba, u našim uvjetima, uvjerljivo najosjetljiviji prediktor javnoga mnijenja (Lamza Posavec, 1995), radi veće preciznosti dobivenih rezultata ta je nepravilnost, u analiziranim istraživanjima, donekle ispravljena odgovarajućim postupkom ponderiranja rezultata (Lamza i sur., 1996; 1998).

⁹ Rezultati istraživanja u različitim društvenim okruženjima dosljedno pokazuju da se primjenom postupka tajnog izjašnjavanja o nam-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

jerama glasovanja na izborima proporcija neizjašnjenih ispitanika smanjuje na približno polovicu od one koja se bilježi postupcima usmenog izjašnjava (Perry, 1979; Sabato, 1981; Lamza Posavec, 1995). Sukladno nekim našim dosadašnjim iskustvima, na telefonski upit o izbornim preferencijama u prosjeku se ne izjašnjava između 30 i 40 posto ispitanika dok se u slučaju tajnog očitovanja, primijenjenog u sklopu realizacije terenskih istraživanja, proporcija neizjašnjenih ispitanika obično kreće u rasponu od 15 do 20 posto.

LITERATURA

Brady, E. H., Orren, G. R. (1992), *Polling Pitfalls: Sources of Error in Public Opinion Surveys*, U: Mann, T. E., Orren, G. R. (ur.), *Media Polls in American Politics*, str. 55-93, Washington, D. C.: The Brookings Institution.

Brick, J. M., Waksberg, J., Kulp, D., Starer, A. (1995), *Bias in List-Assisted Telephone Samples*, *Public Opinion Quarterly* 59(2): 218-235.

Cantril, a. H. (1991), *The Opinion Connection: Polling, Politics, and the Press*, Washington D. C.: A Division of Congressional Quarterly Inc.

Cummings, K. M. (1979), *Random Digit Dialing: A Sampling Technique for Telephone Surveys*, *Public Opinion Quarterly* 43(2): 233-244.

Dillman, D. A. (1978), *Mail and Telephone Surveys*, New York: John Wiley and Sons.

Grdešić, I., Kasapović, M. Šiber, I., Zakošek, N. (1991), *Hrvatska u izborima '90*, Zagreb: Naprijed.

Groves, R.M. (1979), *Actors and questions in telephone and personal interview surveys*, *Public Opinion Quarterly*, 43: 233-244.

Groves, R. M. (1989), *Survey Errors and Survey Costs*, New York: John Wiley.

Guide to Opinion Polls (1993), Amsterdam: E.S.O.M.A.R.

Jordan, L. A., Marcus, A., Reeder, L. G. (1980), *Response Styles in Telephone and Household Interviewing: A Field Experiment*, *Public Opinion Quarterly*, 44(2): 210-222.

Keeter, S. (1995), *Estimating Telephone Noncoverage Bias with a Telephone Survey*, *Public Opinion Quarterly* 59(2): 196-217.

Klecka, W. R., Tuchfarber, A. J. (1978), *random Digit Dialing: A Comparison to Personal Surveys*, *Public Opinion Quarterly*, 42 (2): 105-114.

Lake, C. (1987), *Public Opinion Polling*, Washington, D. C.: Island Press.

Lamza, V. (1990a), *Prvih sto dana nove hrvatske vlasti, Istraživanje javnog mnijenja*, Zagreb: Služba novinskog istraživanja, EP 64, Vjesnik.

Lamza, V. (1990b), *Profili čitalačkih publika – usporedba: vlasnici telefona, ispitanici bez telefona i cijeli uzorak*, Zagreb: Služba novinskog istraživanja, EP 64, Vjesnik.

Lamza Posavec, V. (1995), *Javno mnijenje-teorije i istraživanje*, Zagreb: Alinea.

Lamza Posavec, V. (1996), *Valjanost telefonskih anketa u istraživanjima javnoga mnijenja u Hrvatskoj*, u: *Trenutak hrvatske komunikacije*, 1995, str. 33-36, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

Lamza Posavec, V. (1997), Odbijanje ankete u istraživanjima javnoga mnijenja, *Društvena istraživanja*, 6 (6/32): 747-772.

Lamza Posavec, V., Rimac, I. (1997), Dio koji nedostaje: problem neizjašnjavanja u istraživanjima namjera glasovanja, *Društvena istraživanja*, 6 (6/32): 729-745.

Lamza Posavec, V., Milas, G., Rihtar, S., Rimac, I. (1996), *Javno mnijenje Hrvatske/listopad 1996.: Stavovi o hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Lamza Posavec, V., Milas, G., Rihtar, S., Rimac, I. (1998), *Javno mnijenje Hrvatske/veljača 1998.: Stavovi o hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Lavrakas, P. J. (1993), *Telephone Survey Methods*, Newbury Park: Sage Publications.

Lawrence, A. J., Jordan, A. C. M., Reeder, L. G. (1980), Response Styles in Telephone and Household Interviewing: A Field Experiment, *Public Opinion Quarterly*, 44 (2): 210-222.

Leuthold, D. A., Scheele, R. (1971), Patterns of Bias in Samples Based on Telephone Directories, *Public Opinion Quarterly*, 35: 249-257.

Perry, P. (1979), Certain Problems in Election Survey Methodology, *Public Opinion Quarterly*, 43(3): 312-325.

Perry, J. B. (1968-69), A Note of the Use of Telephone Directories As a Sample Source, *Public Opinion Quarterly*, 32(4): 691-695.

Rimac, I. (1992), Socijalni status i politička odluka – izbori 1992, *Društvena istraživanja*, 1(2): 265-274.

Rogers, T. F. (1976), Interviews by Telephone and in Person: Quality of Responses and Field Performance, *Public Opinion Quarterly* 40(1): 51-65.

Sabato, L. J. (1981), *The Rise of political Consultants*, New York: Basic Books.

Smith, T. W. (1990), Phone Home? An Analysis of Household Telephone Ownership, *International Journal of Public Opinion Research* 2: 396-390.

Trewin, D., Lee, G. (1988), International Comparisons of Telephone Coverage, u: Groves, R. M., Biemer, L. E., Lyberg, L. E., Massey, J. T., Nicholas II, W. L., Waksberg, J. (ur.), *Telephone Survey Methodology*, str. 9-24, New York: John Wiley & Sons.

Tucker, C. (1983), Interviewer Effects in Telephone Surveys, *Public Opinion Quarterly*, 47:84-95.

Vehovar, V. (1991), *Pristranost telefonskih vzorcev v Sloveniji*, rukopis.

Wiseman, F. (1972), Methodological Bias in Public Opinion Surveys, *Public Opinion Quarterly* 36(1): 105-108.

Zakošek, N. (1994), Struktura i dinamika hrvatskog stranačkog sustava, *Revija za sociologiju*, 25(1-2): 23-39.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

The Population Reduction Problem in Public Opinion Research by Telephone Polls

Vesna LAMZA POSAVEC
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The paper analyses the possible influence of population reduction on the validity of public opinion research by means of telephone polls. The results of the analysis indicate in the first place that in our circumstances the owners of telephones are on average more educated, of higher material status and considerably more interested in political events than people without telephones, while on the level of political attitudes they are significantly more critical towards the global social situation, ruling party and generally those in power. However, in accordance with the results of the analyses conducted, at the level of the current prevalence of households with telephone connections, these differences should not significantly decrease the validity of telephone polls' results with regard to those obtained in household research of public opinion. Especially after applying the usual procedures of weighting results, used for correcting the representative quality of completed research samples. Nevertheless, apart from reducing the population, the telephone poll technique has some other faults in comparison to questionnaires conducted on the spot, but it also has some indisputable advantages. Therefore, only a comparative analysis of the validity of results of both household research and telephone polls could show to what extent the telephone poll, in our circumstances, is truly an applicable technique of public opinion research.

Das Problem der Reduziertheit der Hauptuntersuchungsgruppe bei telefonischen Meinungsumfragen

Vesna LAMZA POSAVEC
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die vorliegende Arbeit analysiert, inwiefern die Reduziertheit der Hauptuntersuchungsgruppe die Gültigkeit von telefonischen Meinungsumfragen beeinflussen kann. Die Analyse ergab zunächst, daß in den in Kroatien herrschenden Verhältnissen Fernsprechteilnehmer im Durchschnitt einen höheren Bildungsgrad und Vermögensstand sowie ein wesentlich regeres Interesse am politischen Geschehen aufweisen als Einwohner ohne Fernsprechananschluß, daß sie ferner auf dem Plan der

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 4 (42),
STR. 635-656

LAMZA POSAVEC, V:
PROBLEM
REDUCIRANOSTI...

politischen Einstellungen ein weitaus kritischeres Verhältnis zur allgemeinen gesellschaftlichen Lage, zur herrschenden Partei und Landesführung insgesamt haben. Die durchgeführten Analysen ergeben jedoch, daß unter den derzeit herrschenden Voraussetzungen hinsichtlich der Zahl der Telefonanschlüsse und im Vergleich zu üblichen Meinungsumfragen diese Unterschiede die Gültigkeit von telefonischen Meinungsumfragen nicht wesentlich einschränken dürften. Dies gilt insbesondere nach Anwendung der üblichen Ponderierungsverfahren, deren Ziel es ist, die Repräsentativität der Untersuchungsmuster zu korrigieren. Telefonische Umfragen haben jedoch, außer der Reduziertheit der Hauptuntersuchungsgruppe, einige weitere Nachteile im Vergleich zu üblichen Meinungsumfragen, ebenso aber auch bestimmte unzweifelbare Vorteile. Daher könnte erst eine komparative Analyse zur Gültigkeit der Ergebnisse vergleichbarer telefonischer und üblicher Meinungsumfragen zeigen, inwiefern Telefonumfragen, in den hierzulande herrschenden Verhältnissen, als Meinungsumfragentechnik tatsächlich geeignet sind.